

NAAR EEN DEFINITIEVE VESTIGING VAN DE ZWARTKOPMEEUW *LARUS MELANOCEPHALUS* IN NEDERLAND?

To a definite establishment of the Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in The Netherlands?

F. H. JANSEN EN A. REMEEUS

INHOUD

1. Inleiding	88
2. Methode	88
3. Het voorkomen in Nederland	89
4. Het voorkomen te Scheveningen	90
4.1. Zomer en herfst 1964-1977	90
4.2. Winter 1976/77	93
4.2.1. Beschrijving van de vogels	95
4.2.2. Beschrijving van het gedrag	99
4.3 Winter 1977/78	101
5. Het voorkomen in Europa	101
6. Discussie	104
7. Conclusie	105
8. Summary	105
9. Literatuur	105

1. INLEIDING

Het heeft er alle schijn van dat de Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* zich een vaste plaats tracht te verwerven in de Westeuropese avifauna. Ook in Nederland lijkt deze ontwikkeling aan de gang te zijn. In deze notitie presenteren wij een aantal gegevens op grond waarvan onzes inziens een bevestigend antwoord op de als titel gestelde vraag kan worden gegeven.

2. METHODE

In dit artikel worden allereerst gegevens gepresenteerd zoals vermeld in de Avifauna van Nederland (1970: 48-49) voor de jaren t/m 1968 en in de in Limosa verschijnende rubriek „Ornithologie van Nederland” (Tekke 1972-1974, 1977) voor de jaren 1969-1975.

Daarnaast hebben de schrijvers beschikking over gegevens uit een aantal jaren tussen 1964 en 1977, en wel speciaal uit de periode half juli — begin oktober over het voorkomen van de Zwartkopmeeuw te Scheveningen. Deze geven niet alleen het aantal waargenomen exemplaren weer maar ook het aantal daartoe afgelegde bezoeken van 2 à 4 uur aan het waarnemingsgebied. De gelegenheid wordt aangegrepen om het voorkomen te Scheveningen in deze periode in meer kwantitatieve zin vast te leggen.

De gegevens worden primair weergegeven in tabellen en staafdiagrammen om het aantal waarnemingen over de verschillende jaren vast te leggen of om seizoensverdelingen aan te geven. Anders dan bij Sharrock (1974) en Sharringa & De Miranda (1977) is gekozen voor weergave van seizoensverdelingen in tien-daagse perioden. Immers, gerekend over een wat langere termijn, wordt het weekend-effect automatisch genivelleerd. Daarnaast heeft de gekozen methode een aantal voordelen zoals het gebruik van een kleiner aantal perioden, het ontbreken van perioden die over de wisseling van twee maanden heen vallen en de plezierige overeenstemming met in de Avifauna van Nederland gebezigde uitdrukkingen als 'half mei' en 'eind augustus'. Dat de laatste 'decade' van een maand 8, 9, 10 of 11 dagen kan omvatten kan als een nadeel van de methode worden gezien.

Ook zijn de gegevens zodanig gerangschikt dat de verspreiding van de Zwartkopmeeuw in Nederland kan worden getoond.

Tenslotte wordt verslag gedaan van een overwinteringsgeval gedurende de winters 1976/77 en 1977/78.

In de hoofdstukken 5 en 6 wordt een poging gedaan deze gegevens in een ruimer verband te plaatsen.

3. HET VOORKOMEN IN NEDERLAND

De Avifauna van Nederland vermeldt 8 broedgevallen van de Zwartkopmeeuw in Nederland: 2 uit de jaren dertig en 6 gevallen uit de periode 1959-1968; daarnaast een vrij groot aantal waarnemingen in de periode 1959-1968 buiten de broedgebieden, namelijk 40, meest daterend uit de maanden maart t/m mei; voorts waarnemingen in juni (1), augustus (3), oktober (2) en december (1). Uit deze periode zijn trouwens ook tenminste 2 septemberwaarnemingen bekend (Ten Kate 1965, 1967). Sindsdien zijn broedgevallen gesignaleerd in 1970 (1), 1974 (2), 1975 (3; Tekke 1972, 1977), 1976 (tenminste 3; verslag CvZ nr. 10, A. Wassink, pers. med.) en 1977 (4; P. L. Meininger, K. Woutersen, pers. med.); dus een groter aantal gevallen in slechts 9 jaar. Ook het aantal waarnemingen buiten de broedgebieden zoals gepubliceerd in de Ornithologie van Nederland voor de jaren 1969-1975 toont een regelmatige aanwezigheid van de Zwartkopmeeuw. De beschikbare gegevens zijn verwerkt in de Figuren 1-5.

Volgens Figuur 2 is het aantal waarnemingen in de maanden mei t/m juni aan de kleine kant, mogelijk ten gevolge van het broeden van een aantal exemplaren. Ook in de wintermaanden is er sprake van ondervertegenwoordiging, misschien door de moeilijker herkenbaarheid gedurende deze periode. Opvallend is de zeer sterke overeenstemming met dezelfde gegevens voor Groot-Brittannië en Ierland (Sharrock 1974).

In de Fig. 3 en 4 zien wij dat de Zwartkopmeeuw buiten het broedseizoen sterk gebonden is aan grote watervlakten (Noordzee, Waddenzee en IJsselmeer) terwijl in de keuze van de broedplaatsen de aanwezigheid van kolonies van Kokmeeuwen *Larus ridibundus* onontbeerlijk lijkt (zie Fig. 5). Hierbij treedt

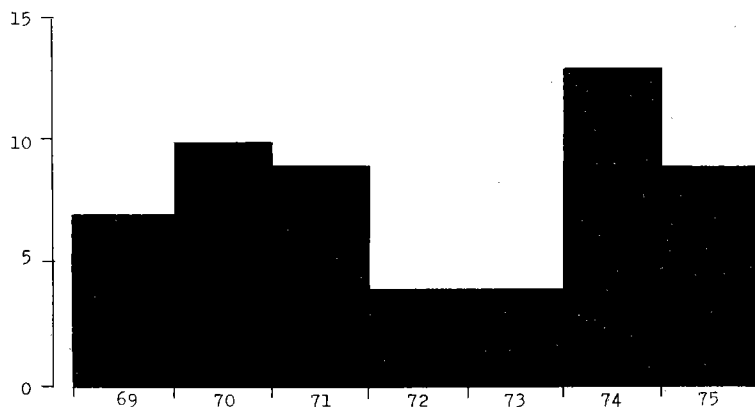

Fig. 1. Aantal in Nederland waargenomen Zwartkopmeeuwen in 1969-1975.

Fig. 1. Number of Mediterranean Gulls observed in The Netherlands during 1969-1975.

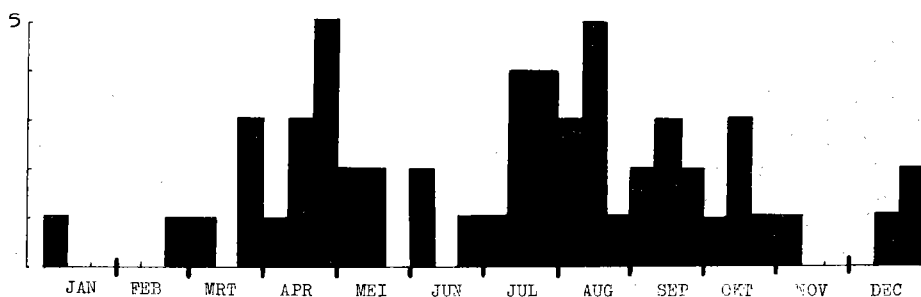

Fig. 2. Seizoensverdeling van de in Nederland waargenomen Zwartkopmeeuwen in 1969-1975.

Fig. 2. Seasonal pattern of the Mediterranean Gull in The Netherlands during 1969-1975.

de Zwartkopmeeuw op in zijn gebruikelijke biotopen: vegetatierijke vennen en meren en lagunen in de nabijheid van de kust bijvoorbeeld (Makatsch 1974) terwijl in de verspreiding wellicht een al eerder geconstateerde (Voous 1960) voorkeur voor zoutachtige milieu's kan worden afgelezen (Zeeland).

4. HET VOORKOMEN TESCHEVENINGEN

4.1. ZOMER EN HERFST 1964 – 1977

Het aantal waarnemingen van Zwartkopmeeuwen is geplaatst tegenover het aantal bezoeken dat is gebracht aan het Scheveningse haven- en kustgebied. Alle waarnemingen zijn vermeld in tabel 1, alhoewel in wellicht drie gevallen er sprake kan zijn van individuen die meer dan één dag verbleven.

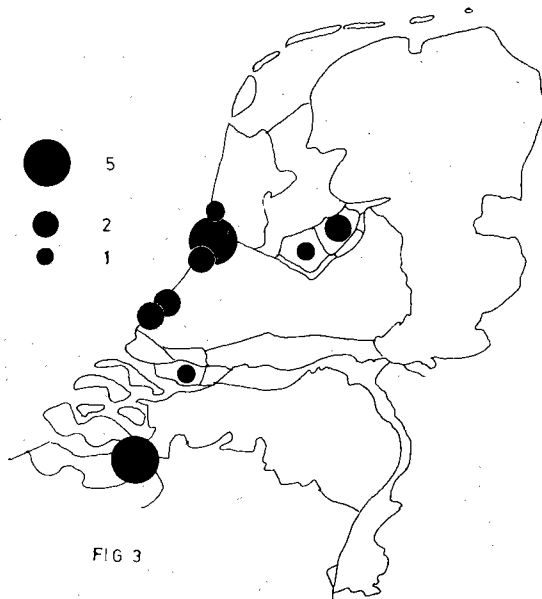

FIG 3

Fig. 3. Verspreiding van waarnemingen van de Zwartkopmeeuw over Nederland in 1969-1975 gedurende de periode 1 jan. t/m 10 juni.

Fig. 3. Distributional pattern of observations of Mediterranean Gulls in The Netherlands during 1969-1975 in the periode Jan. 1st-June 10th.

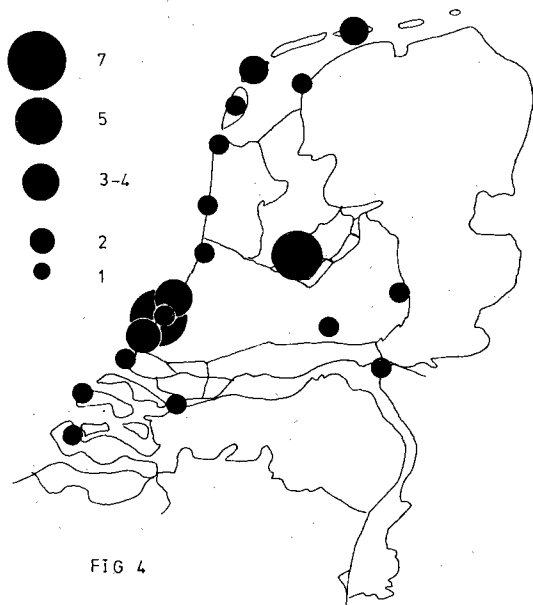

FIG 4

Fig. 4. Verspreiding van waarnemingen van de Zwartkopmeeuw over Nederland in 1969-1975 gedurende de periode 11 juni t/m 31 dec.

Fig. 4. Distributional pattern of observations of Mediterranean Gulls in The Netherlands during 1969-1975 in the periode June 11th-Dec. 31st.

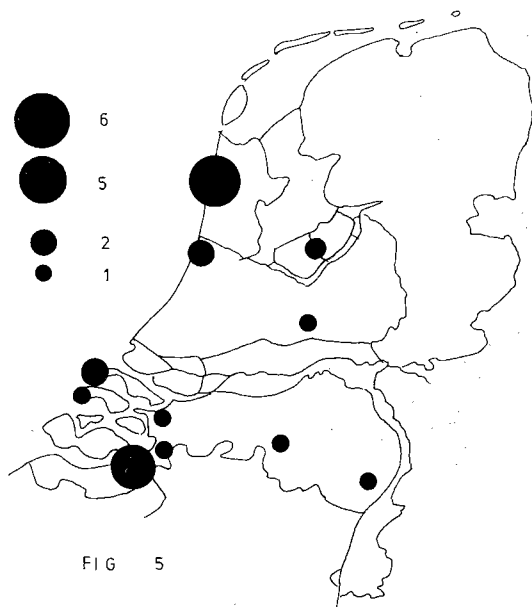

FIG 5

Fig. 5. Verspreiding van de broedgevallen van de Zwartkopmeeuw over Nederland t/m 1977.

Fig. 5. Distribution of breeding cases of Mediterranean Gulls in The Netherlands up to 1977 inclusive.

Tabel 1

Table 1
8

periode	jul		aug			sep			okt
period	2	3	1	2	3	1	2	3	1
aantal bezoeken	32	60	65	65	50	35	35	32	18
number of visits									
aantal exemplaren	0	4	2	1	4	1	4	5	3
number of birds									
waarnemings-%	0	6,7	3,1	1,5	8,0	2,9	11	16	17
% of observation									

Tabel 1. Seizoensverdeling van de Zwartkopmeeuw te Scheveningen in het najaar. 1964-1977

Table 1. Seasonal pattern of the Mediterranean Gull at Scheveningen in autumn. 1964-1977

Ook is het aantal waarnemingen zoals deze verdeeld zijn over de verschillende jaren, vermeld in Tabel 2. In sommige jaren is het aantal bezoeken aan de kleine kant; deze gegevens zijn *cursief* weergegeven.

De gepresenteerde gegevens kunnen ook nog naar leeftijd worden ingedeeld. Bij de in totaal 24 vermelde vogels bevonden zich 10 adulte vogels (42%), 11 sub-

Tabel 2

Table 2

jaar year	64	65	66	67	69	71	73	76	77
aantal bezoeken number of visits	59	67	31	66	19	30	10	23	87
aantal exemplaren number of birds	1	6	1	8	0	2	0	1	5
waarnemings-% % of observation	1,7	9,0	3,2	12	0	6,7	0	4,3	5,7

Tabel 2. Het aantal in de herfst te Scheveningen waargenomen Zwartkopmeeuwen (1964-1977).

Table 2. Annual pattern of the Mediterranean Gull in autumn at Scheveningen (1964-1977).

adulte of tweedejaars vogels (46%) en 2 juveniele vogels (8%) terwijl er in één geval vermelding van het kleed ontbreekt. Mogelijk is het aantal juveniele vogels groter geweest, gezien de moeilijke herkenbaarheid tegenover jonge Stormmeeuwen *Larus canus* (cf. Hume & Lansdown 1974).

4.2. WINTER 1976/77

Enerzijds het regelmatige voorkomen in de herfst en het uitbundige voorkomen in het voorjaar, b.v. 18 maal in het voorjaar van 1976 (Verslag CvZ nr. 10), anderzijds publicaties van overwinteringsgevallen in Engeland (Hume & Lansdown, 1974) en losse winterwaarnemingen langs de Nederlandse kust in januari 1974 en 1976 (Tekke 1977 en verslag CvZ nr. 10) moesten doen vermoeden dat ook het overwinteren van de Zwartkopmeeuw in Nederland mogelijk moest zijn. Daarmee zou dan de vestigingsgeschiedenis van de Zwartkopmeeuw voor Nederland compleet zijn. Het is de schrijvers een genoegzaam verslag van het eerste overwinteringsgeval te doen.

Ten einde met meer vrucht waarnemingen te verrichten aan de zeetrek werd in het najaar van 1976 gewerkt aan de totstandkoming van een werkgroep om de waarnemingsactiviteiten te Scheveningen te stimuleren (Zeetrekwaarnemers Scheveningen, ZWS). Gevolg hiervan was een aanzienlijke uitbreiding aan waarnemersactiviteit, ook wat betreft het gadeslaan van in het Haagse verversingskanaal verblijvende meeuwen; uiteindelijk werd een bijna dagelijkse surveillance bereikt.

De eerste najaarswaarneming van 1976 dateert van 25 september toen FHJ aan het einde van de Houtrustweg (Fig. 6, punt 1) in de ochtendschemering een troepje Kokmeeuwen *Larus ridibundus* van het asfalt opjoeg waartussen hij een adulte Zwartkopmeeuw ontwaarde. Later werd de vogel door verschillende waarnemers, waaronder AR gezien op het strand (Fig. 6, punt 2). De tweede waarneming vond plaats op 27 november in het verversingskanaal (Fig. 6, punt 3) om ongeveer 11.15 uur. Nu een (sub?)adult exemplaar dat in het kanaal zwom. Daarna werd de vogel op onregelmatig verspreide data gezien door alle leden van

de werkgroep en ook éénmaal staande in de sneeuw gefotografeerd (Fig. 7). Aanvankelijk werd de vogel nooit 's ochtends vroeg gezien. Tijdens het verblijf doorliep de vogel een aantal interessante ruistadia — die verderop worden beschreven — zodat we uiteindelijk zeker van een adult konden spreken. Vanaf 29 maart 1977 werd onze vogel tot onze verrassing veelal vergezeld door een uitgesproken adult (Fig. 8).

Vanaf eind maart viel trouwens het accent meer op waarnemingen vanaf het havenhoofd (Fig. 6, punt 6), vooral in de ochtenduren, maar de vogels konden ook wel in het verversingskanaal worden gezien. Verder zagen we de vogels ook een aantal malen op een dak bij de tweede binnenhaven (Fig. 6, punt 4).

Op 9 juni werden voor het laatst twee Zwartkopmeeuwen waargenomen, vliegend in NO-richting. Op 30 juli kon weer de eerste waarneming voor het nieuwe seizoen worden genoteerd.

Ook elders langs de kust werden in het voorjaar door diverse waarnemers Zwartkopmeeuwen vastgesteld. In één geval (2 adulten te Vlissingen; P. L. Meininger, pers. med.) kon worden afgeleid dat het om andere Zwartkopmeeuwen moest gaan (19-4-77). In Tabel 3 zien wij de waarnemingen gedurende het winterhalfjaar 1976/77 nog eens samengevat.

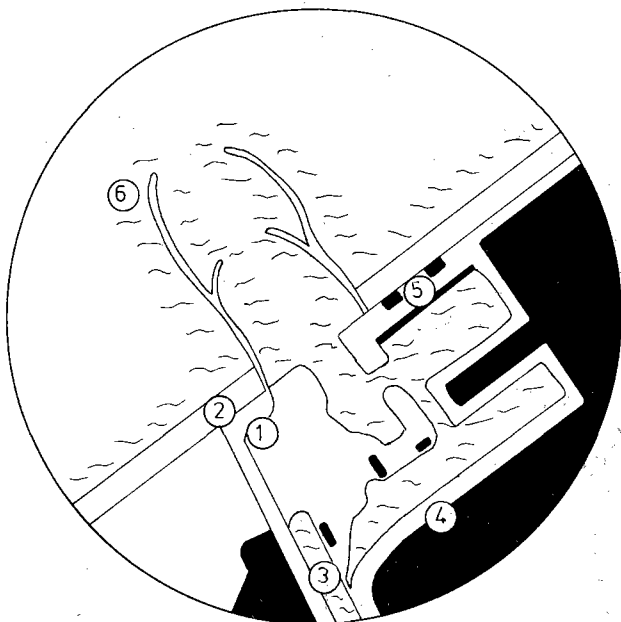

Fig. 6. Plattegrond van het gebied waarin de Zwartkopmeeuwen werden gezien.

Fig. 6. Map of the area in which Mediterranean Gulls were observed.

Tabel 3

Table 3

maand month	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei	jun
aantal waarnemingen number of observations	1x1	—	1x1	3x1	2x1	3x1	3x1	1x1	—	2x1
plaatsaanduidingen (zie Fig. 3) indication of position (see Fig. 3)	1,2		3	3	3	3	3,6	3,4,6		6

Tabel 3. Aantal waarnemingen van de Zwartkopmeeuw te Scheveningen gedurende het winterhalfjaar 1976/77.

Table 3. Number of observations of the Mediterranean Gull at Scheveningen during the winter season 1976/77.

4.2.1. Beschrijving van de vogels

De volgende kenmerken bleven de gehele periode ongewijzigd en konden bij beide exemplaren worden vastgesteld: iets groter en forser dan Kokmeeuw (Fig. 7), vleugelpunten (grote handpennen) geheel wit, grijs vleugeldekk, geen contrasterende witte vleugelboeg zoals bij Kokmeeuw, bij tegenlicht opvallende doorschijnende vleugels en ondervleugels geheel wit. Opmerkelijk is ook dat vleugels en staart in zit veel langer lijken dan bij de Kokmeeuw waardoor het lichaam langer lijkt. Verder valt, vooral bij wat wind, de losse structuur van de vleugeldekkveren op.

De meer variabele kenmerken, te weten kop, snavel en poten vormden uiteraard één van de meest spectaculaire aspecten van de reeks waarnemingen. De ontwikkeling van de koptekening is in Fig. 9 in beeld gebracht. Parallel hiermee verliep de ontwikkeling van de kleur van poten en snavel: in de maanden november-januari (koptekening Fig. 9 A) waren poten en snavel nagenoeg zwart met een bruine zweem; door op de poten en snavel te letten kon de vogel het gemakkelijkst te midden van Kokmeeuwen worden opgespoord. De uiterste punt van de snavel was echter licht van kleur. Op 26 februari (9 B) kon de kleur van poten en snavel minus de lichte snavelpunt het best omschreven worden als roze-achtig (fraise) met een zwarte gloed. Op 7 maart (9 C) zijn de snavel en poten roze maar op de snavel is een bruine nok en een lichte punt te zien. Op 29 maart (9 D) is de hoofdkleur van snavel en poten roze-oranje en op 19 april is deze okergeel-oranje. Inmiddels heeft zich op 29 maart een adult exemplaar (Fig. 8, 9 E) aangediend met rode snavel afgezet met smalle bruine nok en moeilijk zichtbare gele snavelpunt. Deze vogel heeft een duidelijke rode iris terwijl de ogen van de 'subadult' nog van onbestemde kleur zijn. Na deze datum treden geen waarneembare veranderingen meer op.

Ook het geluid van de vogels kon worden gehoord en in maart en april ook worden gebruikt om de vogels op te sporen tussen Kokmeeuwen op zee. Meestal werd het geluid, een diepklinkend 'ààj-ààj-ààj' geproduceerd door de roodsnavelige vogel, maar ook van de oranje-snavelige vogel werd een zelfde, wat minder diepklinkende roep vernomen. De gemakkelijke herkenbaarheid van de roep is velen opgevallen (cf. Japin & Van den Velden 1959, Mauersberger 1970,

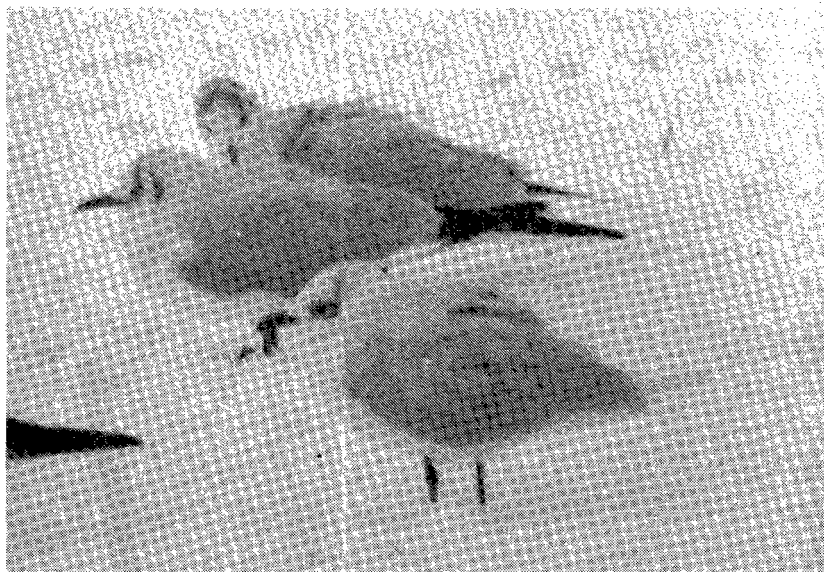

Fig. 7. Zwartkopmeeuw en Kokmeeuwen in de sneeuw langs het verversingskanaal, gefotografeerd op 31 dec. 1976 door F. H. Jansen. Zwartwit afdruk van kleurennegatief.

Fig. 7. Mediterranean Gull and Black-headed Gulls in the snow on the bank of the verversingskanaal, photographed dec. 31st 1976 by F. H. Jansen.

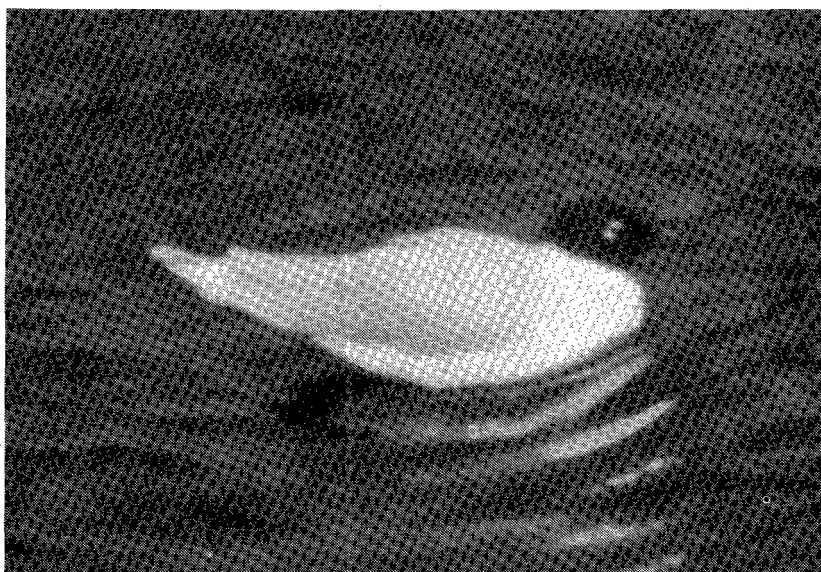

Fig. 8. Adult Zwartkopmeeuw zwemmend in het verversingskanaal, gefotografeerd op 19 april 1977 door F. H. Jansen. Zwartwit afdruk naar kleurennegatief.

Fig. 8. Adult Mediterranean Gull swimming in the verversingskanaal, photographed april 19th 1977 by F. H. Jansen.

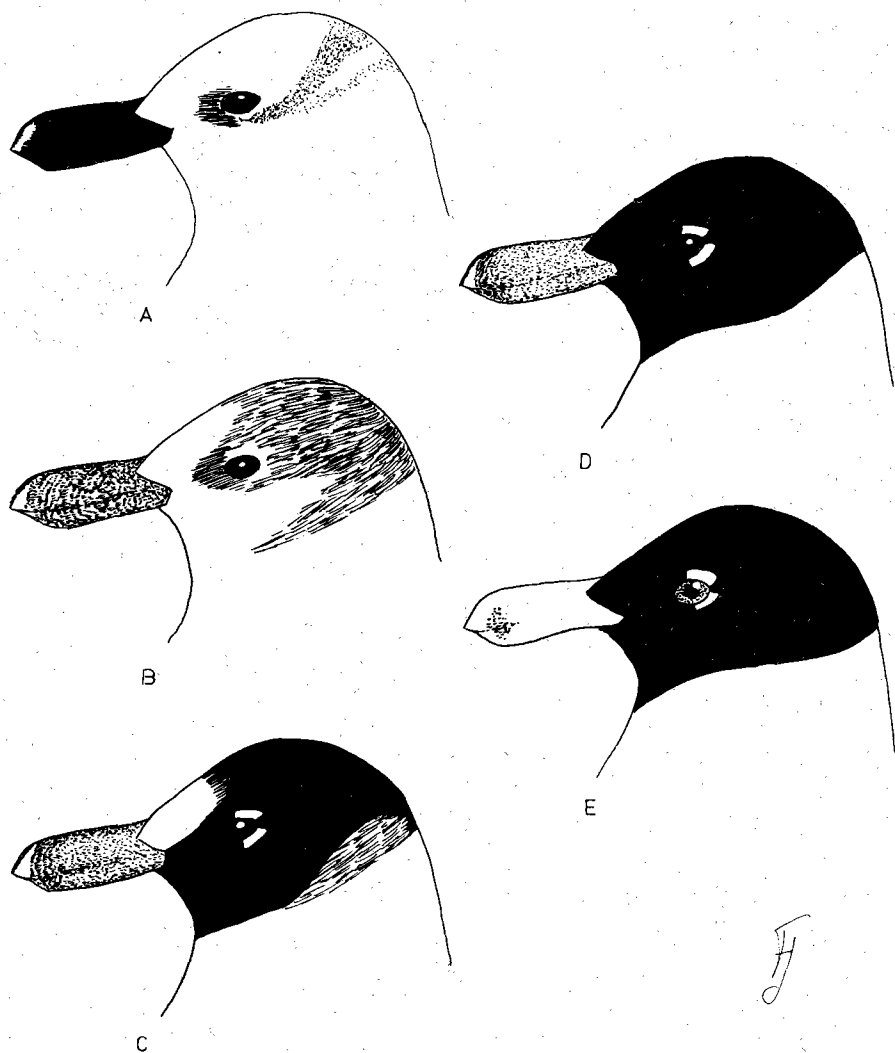

Fig. 9. Koptekeningen bij de Zwartkopmeeuwen uit het verversingskanaal.

- A. Het 'subadult' in de periode 27 nov.-22 jan.
- B. Het 'subadult' op 26 februari.
- C. Het 'subadult' op 7 maart.
- D. Het 'subadult' op 29 maart.
- E. De volwassen vogel die op 29 maart arriveerde.

Fig. 9. Head patterns of Mediterranean Gulls at the verversingskanaal.

- A. The 'subadult' in the period Nov. 27th-Jan. 22d.
- B. The 'subadult' on February 26th.
- C. The 'subadult' on March 7th.
- D. The 'subadult' on March 29th.
- E. The adult bird that arrived on March 29th.

Taverner 1976) maar ook het tegendeel is gesteld (Wittgen & Braaksma 1964). Overigens lijkt er een tegenspraak te bestaan tussen de tekening van het verenkleed — met name van de vleugelpunten — en de kleur van de 'zachte' delen, waardoor de vaststelling van de leeftijd van de overwinterende vogel niet goed mogelijk is. Waarnemingen van elders overwinterende Zwartkopmeeuwen (Hume & Lansdown 1974) geven hierbij geen houvast. Nog vreemder wordt het als we in het late najaar van 1977 weer geconfronteerd worden met een serie waarnemingen van een individu in kleed 9A dat zich ophield op dezelfde plaatsen als in het beschreven geval; de sterke indruk is hierdoor gewekt dat we hier hebben te maken met hetzelfde individu. In dat geval zou de kleur van poten en snavel veranderen bij het ontstaan van het winterkleed, een verschijnsel waarover nog niets werd vermeld. In diezelfde periode namen we ook een roodsnavelige vogel (Fig. 6, punt 6, 19 november 1977) waar met iets andere koptekening en met zwarte strepen op de buitenste grote handpennen, dus volgens de analyse van Mauersberger (1970) een vrij jonge adult. (Fig. 10; kleuring van snavelpunt en iris onbekend).

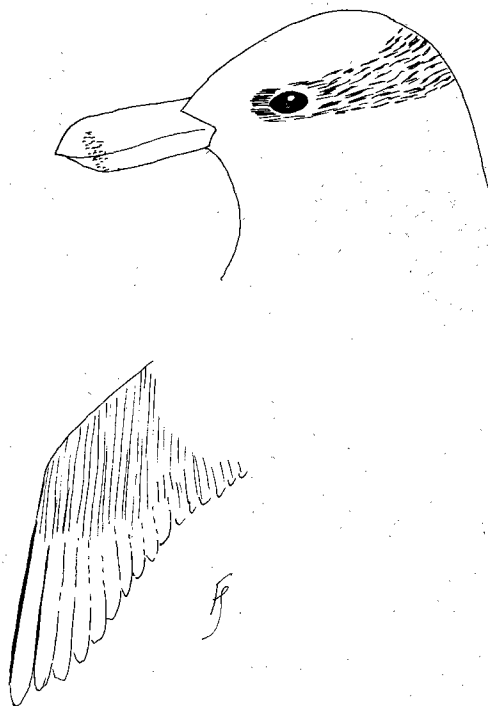

Fig. 10. Kop- en vleugeltekening van Zwartkopmeeuw, gezien op 19 nov. 1977 bij het Schev. havenhoofd.

Fig. 10. Head and wing pattern of a Mediterranean Gull, seen at Schevingen Nov. 19th 1977.

4.2.2. Beschrijving van het gedrag

Om te beginnen dient te worden opgemerkt dat de Zwartkopmeeuw zich slechts met tussenpozen vertoonde in het verversingskanaal en wel op die momenten dat er ook veel Kokmeeuwen in het kanaal vertoefden. Waar de vogel in de tussenliggende perioden verbleef konden we niet achterhalen. In ieder geval verbleef de vogel, voor zover dit was na te gaan nooit aan de visafslag (Fig. 6, punt 5). Vastgesteld kon worden dat de vogel in vergelijking met de Kokmeeuw minder schuw was, d.w.z. langer bleef zitten als de meeuwen werden opgejaagd. Een dergelijk verschil tussen jonge Kok- en Zwartkopmeeuwen werd reeds door Wittgen & Braaksma (1964) geconstateerd.

Eénmaal kon bemoeienis tussen Zwartkopmeeuw en Kokmeeuw worden waargenomen. Op 29 maart nam het roodsnavelige exemplaar een stuk brood af van een Kokmeeuw, weekte dit in het water en werd vervolgens enige malen opgejaagd door Kokmeeuwen die het brood tenslotte terugveroverden. Het weken van brood werd trouwens reeds eerder waargenomen bij een vogel in gevangenschap (Mauersberger 1970).

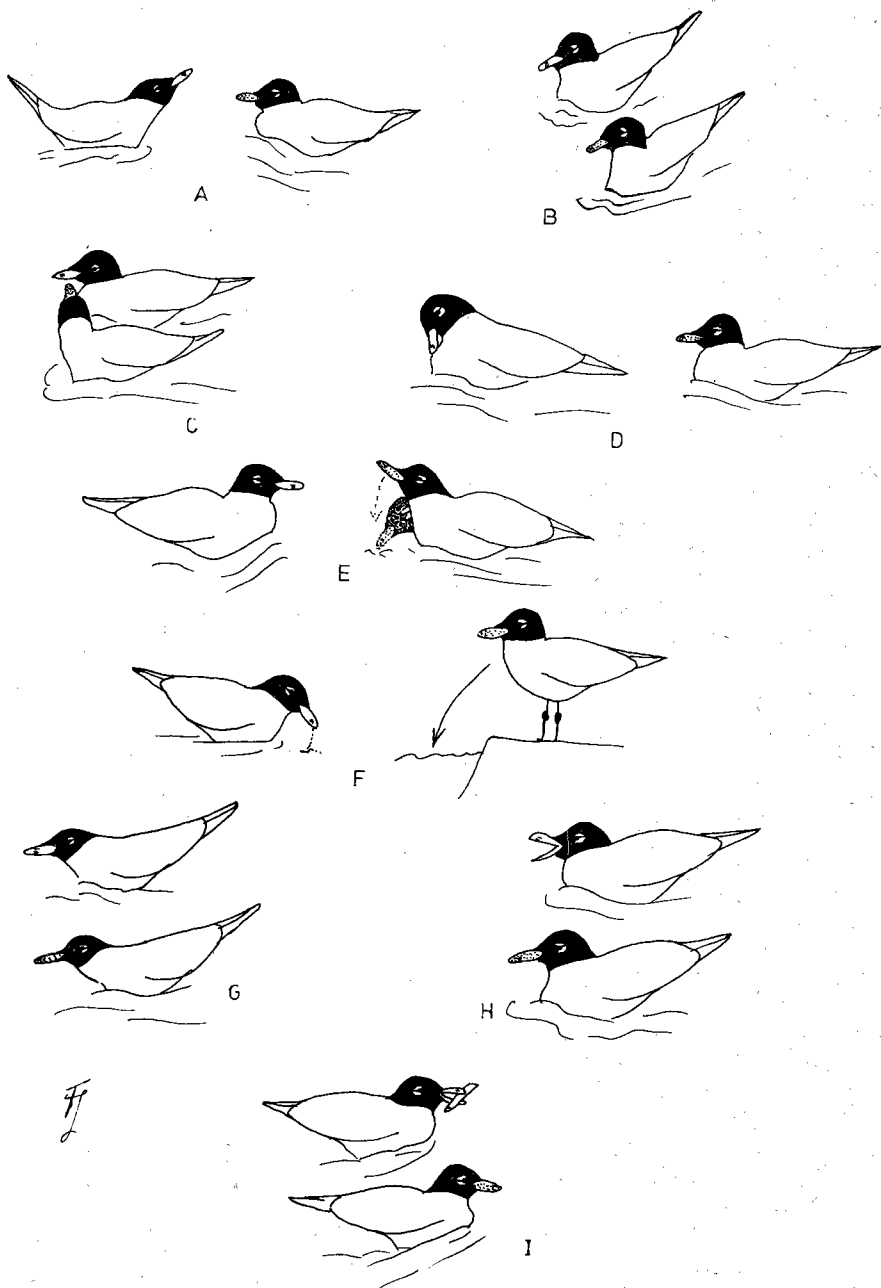
Het meest opmerkelijk was nog het gedrag van de twee Zwartkopmeeuwen ten opzichte van elkaar, zoals B. Haase en FHJ op 29 maart konden observeren. De gedragingen die het karakter van een kennismaking leken te hebben, zijn in Fig. 11 weergegeven. Het geheel voltrok zich in twee fasen (11A t/m E en F t/m I) binnen een kort tijdsbestek (5 à 10") waarna de vogels verschillende posities opzochten en later één voor één wegvlogen. Eerder werd door Mauersberger (1970) en Taverner (1976) gepubliceerd over intersexueel gedrag van Zwartkopmeeuwen tijdens de broedtijd in Kokmeeuwenkolonies. Over het leggen van de eerste contacten zijn de gegevens om begrijpelijke redenen schaars.

Trachten we de getoonde 'displays' te klassificeren naar Tinbergen (1959), dan ontstaat de volgende indeling:

Voorwaartsgerichte houding	A, G
Pikken-in-de-grond	I
Deemoedshouding	C
Kop-wippen	E, F
Wegkijken	D
Schokken-en-koeren (maar dan wel erg fragmentarisch)	H

Belangwekkend is zeker de aanpassing van de uitvoering van de 'displays' aan de zwemhouding, zeer waarschijnlijk veroorzaakt door de omstandigheid dat de oevers van het verversingskanaal zeer steil aflopen en dus geen mogelijkheid bieden tot vertoon te land. Zijn de toekenningen juist dan vertonen de 'deemoedshouding' en het 'wegkijken' grote overeenkomst met soortgelijke uitingen bij de Drieteenmeeuw *Rissa tridactyla*.

Op 31 maart nam S. Ligtenberg waar dat de roodsnavelige vogel de reeds beschreven roep liet horen waarop de andere vogel kwam aanrennen. Op grond van

deze waarneming rees het vermoeden dat de roodsnavelige vogel een mannetje was. Dit zou in overeenstemming zijn met de analyse van Mauersberger (1970) die veronderstelde dat de gele snavelpunt een kenmerk van een mannelijke vogel is.

4.3. WINTER 1977/78 (stand van zaken op 12 maart 1978)

Zoals reeds in Paragraaf 4.2.1. is vermeld, werd ook in de winter 1977/78 een overwintering van de Zwartkopmeeuw in het verversingskanaal vastgesteld waarbij de waarnemingskans door een grotere plaatstrouw veel groter was dan een jaar voorheen.

Regelmatig werd een tweede vogel met een veel rodere snavel waargenomen in het gebied Hoek van Holland — Ter Heijde (R. van Bree, N. Dijkstra, B. Haase, FHJ). Tijdens de kortstondige vorstperiode medio februari verbleef deze vogel ook enige dagen in en bij het verversingskanaal zonder daarbij aansluiting te zoeken bij de vaste bezoeker van het kanaal.

Ook werd tweemaal een individu gezien met een donkere snavel zonder lichte punt (B. Haase en AR), respectievelijk voor het havenhoofd (Fig. 6, punt 6) en in het Haagse D.W.L.-gebied.

Op grond van deze waarnemingen kunnen we concluderen tot de aanwezigheid van minimaal 3 exemplaren in het gebied Hoek van Holland — Katwijk waarvan 2 exemplaren een vaste verblijfplaats hadden. Deze twee exemplaren zijn naar onze mening dezelfde vogels als die welke gedurende het voorjaar 1977 in ons gebied verbleven.

5. HET VOORKOMEN IN EUROPA

Beschrijft Voous (1960) het broedgebied reeds als verbrokkeld op grond van het door hem weergegeven broedgebied, het hier weer te geven broedareaal (Anderegg 1969, Beaman 1975, Club van Zeetrekwaarnemers 1976, Commissie voor de Nederlandse Avifauna 1970, Lippens 1972, Makatsch 1974, Mauersberger

Fig. 11. Baltsachtige gedragingen van twee Zwartkopmeeuwen in het verversingskanaal op 29 maart 1977 omstreeks 12.00 uur.

- A. Adult zwemt op andere vogel af en heft kop op.
- B. Beide vogels zwemmen 1 à 2 m naast elkaar op.
- C. 'Subadult' richt snavel naar snavel van adult.
- D. Adult went zich af en pikt in de borstveren.
- E. 'Subadult' richt de snavel eerst omhoog en pikt daarna in het water.
- F. Na enige onderbreking staat de 'subadult' op de kant en zwemt de adult in het water. Adult pikt in het water waarop de 'subadult' weer het water in komt.
- G. Beide vogels drijven naast elkaar met de koppen naar voren uitgestrekt en de achterlijven iets omhoog.
- H. Adult spert bek open.
- I. De vogels zwemmen en drijven naast elkaar, pikken beurtelings een stukje hout op uit het water en laten dit weer terugvallen.

Fig. 11. A sequence of displays of two Mediterranean Gulls in the verversingskanaal on March 29th 1977 about 12.00 h. There is an interval of some minutes between E. and F.

1970, Sharrock 1976, Yeatman 1976) is qua oppervlakte nog kleiner en daarbij nog meer verbrokken (Fig. 12). De zeer vreemde opbouw van het verspreidingsgebied is alleen verklaarbaar met behulp van een goed overzicht van de verspreiding buiten de broedtijd, met name die voorafgaand aan de meest recente uitbreiding van het broedareaal. De door Mayaud (1954, 1956) en Schewarewa (1956) bijeen gebrachte gegevens bieden een goed houvast voor het in kaart brengen van deze verspreiding (Fig. 13). Meer recentelijk is in onze streken sprake van een toeneming der waarnemingen (Cap Gris Nez Report 1976, Hume 1976, Sharrock 1974) deels wellicht toe te schrijven aan het broeden in deze streken (Mauersberger 1970, Sharrock 1976), deels toch ook aan de aanvoer van vogels uit het gebied van de Zwarte Zee (Tekke 1976). Ook van de noordwestkust van Afrika worden meer gevallen gemeld (Marokko, Mauretanië, Kanarische Eilanden, Senegal; Smith 1972, Sage 1972) die mogelijk ten dele samenhangen met het broeden van Zwartkopmeeuwen in Zuid-Frankrijk sinds 1965 (Yeatman 1976).

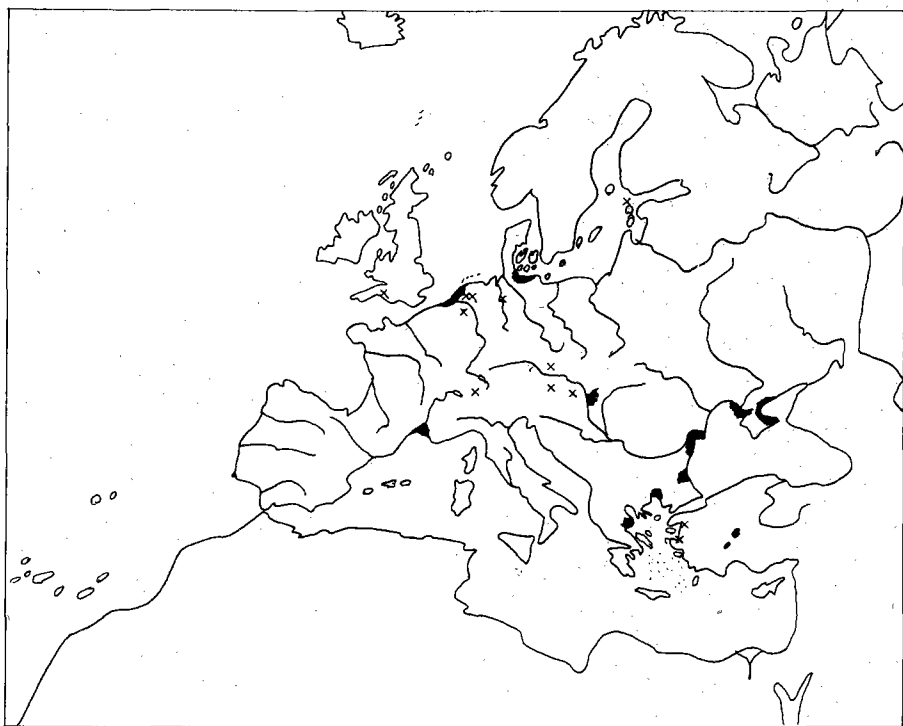

Fig. 12. Verspreiding van de broedgebieden en lokale broedplaatsen (x) van de Zwartkopmeeuw in Europa.

Fig. 12. Breeding distribution of the Mediterranean Gull in Europe, including local breeding places (x).

Tot nu toe is voornamelijk geprobeerd de trekgewoonten van de Zwartkopmeeuw te analyseren in termen van het volgen van bepaalde waterlopen en het benutten van zeestraten (Mayaud 1954), alhoewel reeds spoedig de onhoudbaarheid van deze analyses te vermoeden was (Mayaud 1956). Zo ontbreekt elk concreet gegeven voor de trekroute langs de Dnepr en is het aantal veldwaarnemingen van trekkende Zwartkopmeeuwen te gering (Bosporus) of nihil (Donau-Rijn systeem). Het lijkt daarom nuttig hier een andere analyse te presenteren. Weliswaar zijn waarnemingen en ringvondsten bijna steeds gebonden aan de aanwezigheid van zeeën, meren en rivieren, maar dit neemt niet weg dat de Zwartkopmeeuw in staat moet worden geacht grote stukken continent over te vliegen, dit waarschijnlijk op grote hoogte zoals een vondst op 2000 m hoogte in het Tauern-

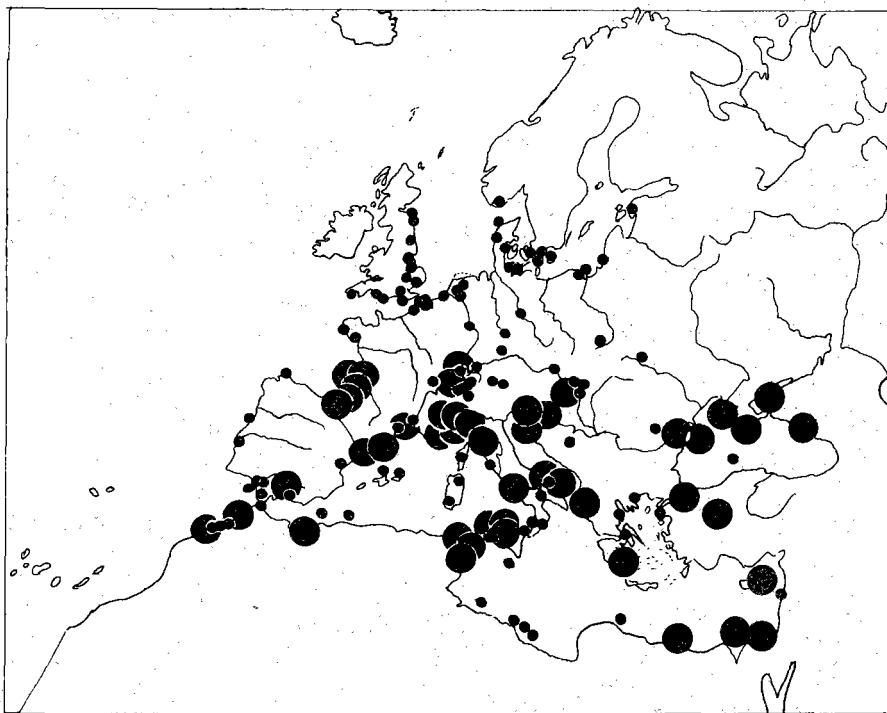

Fig. 13. Verspreiding van de Zwartkopmeeuw buiten het broedseizoen in het begin van de vijftiger jaren. Er is onderscheid gemaakt tussen regelmatige waarnemingen en incidentele gevallen.

Fig. 13. Non breeding distribution of the Mediterranean Gull in the early fifties with distinction between regular and incidental observations.

massief (Mayaud 1956) en waarnemingen in Centraal-Anatolië illustreren. Ook bij de Kokmeeuw neemt men de trek dwars over continenten veelvuldig waar (Dorst 1956) terwijl zelfs de trek langs de kust zich veelal op grotere hoogte voltrekt (eigen observaties).

Concluderend komen we tot de voorstelling dat na het broedseizoen de Zwartkop-

meeuwen in alle richtingen uitzwermen, het minst nog oostwaarts (waarnemingen uit de Kaspische Zee ontbreken) waarbij ze alle soorten terrein gewoon overvliegen (al naar gelang de geaardheid ervan op geringe of op grote hoogte) om vervolgens daar te verblijven waar de meest geschikte biotopen worden aangetroffen (lagunenkusten, meren, laagvlakten). Naarmate de afgelegde afstand toeneemt, neemt de kans een individu aan te treffen af, zodat de uiterste grenzen gevonden worden bij de Oostzee-staten, Zuid-Scandinavië, Nederland, Groot-Brittannië, Portugal en West-Afrika. Een zekere voorkeur voor de richting WZW is verklaarbaar vanwege de aanwezigheid van veel gunstige biotopen. De regelmatige aanwezigheid van Zwartkopmeeuwen in de Golf van Biscaye en in het Zwitserse merengebied valt — ondanks het ontbreken van waarnemingen in tussenliggende gebieden — volgens deze analyse in het normale patroon. Vogels in het gebied van de Noord- en Oostzee hoeven hierbij niet als dwaalgasten te worden beschouwd.

Blijft over de wens de recente uitbreiding van het broedareaal verklaard te zien. Daarbij moet allereerst vermeld worden dat de Zwartkopmeeuw vrij gemakkelijk van broedplaats verandert (Mauersberger 1970, Makatsch 1974). Hieraan toegevoegd dat juist rond 1960 het aantal broedparen in het Zwarte Zeegebied op een hoogtepunt kwam (rond 100.000) terwijl wellicht hier en daar de hoeveelheid beschikbare biotoop door ontginningswerkzaamheden wat onder druk komt te staan, dan wordt het uitwijken naar gunstige biotopen elders (Hongarije, Oostzee-gebied, Nederland, Zuid-Frankrijk en Zwitserland) wat meer verklaarbaar. Verder kunnen klimatologische omstandigheden altijd nog van invloed zijn.

6. DISCUSSIE

Er zijn vele argumenten voorhanden om aan te nemen dat de Zwartkopmeeuw definitief tot de Nederlandse avifauna is gaan behoren. Het aantal broedgevallen is steeds gegroeid en zij tonen in feite — ook wat betreft de verspreiding — continuïteit met de broedgevallen in Noord- en West-Duitsland, België en Engeland. Tevens is een stevig contact met het 'achterland' ontstaan waardoor de kans op leegbloeden van de Noordwesteuropese populatie is verkleind.

Daarnaast lijkt het erop dat zich in Noordwest-Europa een apart treksysteem ontwikkelt, inclusief overwinteringsgevallen, onafhankelijk van het Russische verspreidingsgebied. In ieder geval is uitwisseling binnen het Noordwesteuropese verspreidingsgebied aangetoond d.m.v. een vondst in Nederland van een in België geringde vogel (Tekke 1973) en de vaststelling van een in Oost-Duitsland als nestjong geringde Zwartkopmeeuw als broedvogel in Engeland (Taverner 1970). Ook het beschreven geval van Scheveningen suggereert sterk de mogelijkheid dat de vogels waar het om gaat in Nederland tot broeden zijn gekomen (of nog zullen komen). Het enige wat hierbij eigenlijk ontbreekt is de regelmatige aanwezigheid van eerstejaars vogels maar die blijken juist na de broedtijd sterk uit te zwermen (Schewarewa 1956). Dit verklaart dan de waarnemingen van R. Bijlsma (pers. med.) gedaan langs de Rijn bij Wageningen gedurende de winterseizoenen 1974/

75, 1975/76 en 1976/77. Het ging hierbij om resp. 3, 5 en 9 eerstejaars vogels; 1, 2 en 2 tweedejaars vogels en 1,7 (!) en 1 adulte vogels. Het hoge aantal adulte vogels in 1975/76 houdt verband met de ontdekking van een 'slaapplaats' van 7 Zwartkopmeeuwen, w.o. 5 adulte exemplaren.

7. CONCLUSIE

Op grond van de kwalificaties, genoemd in de Avifauna van Nederland (1970), moet de Zwartkopmeeuw op dit moment gekwalificeerd worden als jaarvogel of tenminste als jaargast.

Dit artikel had niet in deze vorm kunnen verschijnen zonder de hulp van vele waarnemers — waarvan slechts enkele met name genoemd konden worden — en van mej. A. van der Niet die ons behulpzaam was bij het toegankelijk maken van de literatuur.

8. SUMMARY

1. In section 3 records from various periods are presented in several ways (Fig. 1-5) to show the establishment of the Mediterranean Gull in The Netherlands. It shows distribution in all seasons — including breeding cases — and waterside attachment.
2. In section 4.1 records from personal sources are presented as proof for regular occurrence of Mediterranean Gulls in autumn at Scheveningen. The chance to see a Mediterranean Gull varies between 0 and 17%.
3. In section 4.2 details about a wintering Mediterranean Gull at Scheveningen are given, including the remarkable change in head and bill patterns, described in section 4.2.1 (Fig. 9). Determination of age seems impossible, unless the black bill is only a winter fieldmark, though not always present (Fig. 10).
4. In section 4.2.2 a sequence of displays of two Mediterranean Gulls, apparently a couple, is described with the aid of Fig 11.
5. In section 5 a new survey of records, collected by Mayaud (1954, 1956) and Schewawarea (1956), is made (Fig. 13) and used for analyses of non-breeding and breeding distribution (Fig. 12). As migration system a westward spread based on statistical principals is suggested.
6. There are enough arguments for the opinion that the Mediterranean Gull has obtained a strong foothold in NW-Europe and The Netherlands and it is recommended to lend the Mediterranean Gull the status of 'resident as a species' or at least 'non-breeding resident'.

9. LITERATUUR

- Anderegg, K. 1969. Brut der Schwarzkopfmöwe *Larus melanocephalus* im Kaltbrunnerried. Orn. Beob. 66: 156-163.
- Beaman, N., R. F. Porter & A. Vittery (eds.). 1975. Systematic list for 1970-1973 and checklist. Ornithological Society of Turkey Bird Report nr. 3: 128-129.
- Cap Gris Nez Committee. 1977. Cap Gris Nez Report. 1976.
- Club van Zetrekwaarnemers. 1976. Verslag nr. 10.
- Commissie voor de Nederlandse Avifauna, De. 1970. Avifauna van Nederland. E. J. Brill, Leiden.
- Dorst, J. 1956. Les migrations des oiseaux. Payot, Paris.
- Hume, R. A. & P. G. Lansdown. 1974. Mediterranean Gulls at Blackpill, Glamorgan. Brit. Birds 67: 17-24.

- Hume, R. A. 1976. The pattern of Mediterranean Gull records at Blackpill, West Glamorgan. *Brit. Birds* 69: 503-505.
- Japin, H. J. & B. van den Velden. 1959. Een broedgeval van een paartje Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus* in Noord-Brabant. *Limosa* 32: 183-185.
- Kate, C. G. B. ten. 1965, 1967. Ornithologie van Nederland 1963, 1965, *Limosa* 38:48 & 40:37.
- Lippens, L. & H. Wille. 1972. Atlas van de Vogels in België en West-Europa. Lannoo, Tielt & Utrecht.
- Makatsch, W. 1974. Die Eier der Vögel Europas: 351-354. Neumann Verlag, Radebeul.
- Mauersberger, G. 1970. Verhalten und taxonomische Stellung der Schwarzkopfmöwe (*Larus melanocephalus* Temminck). *Beitr. Vogelkd.* 15: 209-319.
- Mayaud, N. 1954. Sur les migrations et l'hivernage de *Larus melanocephalus* Temminck. *Alauda* 23: 225-245.
- Mayaud, N. 1956. Nouvelles données sur *Larus melanocephalus* Temminck. *Alauda* 24: 123-131.
- Sage, L. B. 1972. Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in the Canary Islands. *Ardea* 60: 226-228.
- Scharringa, C. J. G. & J. F. de Miranda. 1977. Het voorkomen en de status van de Witvleugelstern *Chlidonias leucopterus* in Nederland. *Limosa* 50:27-33.
- Schewarewa, T. P. 1956. Zur Kenntnis biologischer Fragen bei *Larus melanocephalus* auf Grund von Beringungen. In *Schriftenscha. Vogelwarte* 18:227-228.
- Sharrock, J. T. R. 1974. Scarce migrant birds in Britain and Ireland. T. & A. D. Poyser, Berkhamsted.
- Sharrock, J. T. R. 1976. The atlas of breeding birds in Britain and Ireland. T. & A. D. Poyser, Berkhamsted.
- Smith, K. D. 1972. *Larus melanocephalus*. In: R. E. Moreau, The Palearctic-African bird migration systems: 291-292. Academic Press. London & New York.
- Taverner, J. H. 1970. Mediterranean Gulls nesting in Hampshire. *Brit. Birds* 63:67-79.
- Taverner, J. H. 1972. Mediterranean Gulls in Hampshire 1970-71. *Brit. Birds* 65: 185-186.
- Taverner, J. H. 1976. Voice, behaviour and display of Mediterranean Gulls. *Brit. Birds* 69: 4-8.
- Tekke, M. J. 1976. Geringde Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus* uit het Zwarte Zee-gebied teruggemeld in Nederland. *Limosa* 49:217.
- Tekke, M. J. 1972-75, 1977. Ornithologie van Nederland 1969-75. *Limosa* 45:76; 46:81; 47:42; 48:102 & 50:48.
- Tinbergen, N. 1959. Comparative studies of the behaviour of gulls *Laridae*: a progress report. *Behaviour* 15: 1-70.
- Voous, K. H. 1960. Atlas van de Europese Vogels: 125. Elsevier, Amsterdam.
- Wittgen, A. B. & S. Braaksma. 1964. Een broedgeval van een paartje Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus* Temminck in Noord-Brabant. *Limosa* 37:12-15.
- Yeatman, L. (ed.). 1976. Atlas des oiseaux nicheurs de France. Société Ornithologique de France. Paris.

Adres: F. H. Jansen, Guido Gezellestraat 1, 2274 XN Voorburg.
A. Remeus, Stuyvesantstraat 49, 2593 GB's-Gravenhage.